

„NEM AKAROM MÉG ELKÖTELEZNI MAGAM”:

A FIATALOK ÉLETFELFOGÁSA

(Manuela du Bois-Reymond)

FORRÁS: MANUELA DU BOIS-REYMOND (1998) 'I DON'T
TO WANT COMMIT MYSELF YET': YOUNG PEOPLE'S LIFE
CONCEPTS. JOURNAL OF YOUTH STUDIES, NUMBER 1. 63-81

BEVEZETÉS¹

A modern korban az emberi életút egyre inkább projektekből áll, amelyekben a kezdetet (születés) és a véget (halál) éppúgy a háttérből irányítják, mint a többi életszakaszt. Azok az elemek, amelyek régen a fejlődési szakaszokat alkották – kisgyermekkor, iskoláskor, kamaszkor, felnőttkor –, mára a projekt részeit képezik. Ezek a projektek autonómok és nem szükségszerűen eredményeznek koherens életutat. A modern élet egyik legfontosabb jellemzője az egyéni és a közéleti élet gyorsasága: minden nagyon gyorsan változik. Ezáltal a tevékenységek és a fejlődés kiszámíthatósága csökken (Giddens 1990). A „projekteket” az elképzelt jövő tervei, egy olyan jövőé, amely az eltervezett módon soha nem fog bekövetkezni. Ezért a „projektet” folyamatosan a változó körülményekhez kell igazítani vagy át kell térni egy másik elképzelésre.

A fiatalok jelentős szerepet kapnak a történelmileg új körülmények között, hiszen a serdülők és a fiatal felnőttek különösen fogékonyak a modern élet hatásaira. Amíg a szülőknek lépésről lépésre kellett haladniuk a gyermekkortól a serdülőkoron keresztül a felnőttkor eléréséig, addig a mai generáció a fiatalkort nem a gyermekkor és a felnőttkor közötti szakasznak (tehát átmeneti időszaknak) éli meg, hanem sokkal inkább egy autonóm fázisnak. A modern életben az ifjúkor egyre inkább differenciálódik, és új alszakaszai határozhatóak meg: kora-serdülőkor, késő-serdülőkor, posztadoleszcencia, fiatal felnőttkor, „túlkoros fiatal felnőttek” (vagyis olyan fiatalok, akik az oktatásban való részvétellel késleltetik a felnőttkorba, illetve a dolgozó korba való belépést). Ennek megfelelően szintén megváltozott azoknak a státuszutaknak a tartalma és szerkezete, amelyek az életszakaszokat egy képzeletbeli időtengelyen alszakaszokra osztják. (Ezek az alszakaszok bizonyos intézményekhez kötődnek: a család a kisgyerekekhez, az iskola az iskoláskorú gyerekekhez, a kortárs csoportok a serdülőkorhoz, a szakképzés és a munka a fiatal felnőttekhez.)

¹ Jelen tanulmány alapja egy előadás, amely az *Élethossziglani tanulás Európában* című konferencián hangzott el, Drezda, 1996. november 28-30.

Ebben a tanulmányban a fiatalok életútjában az elmúlt három-négy évtizedben bekövetkezett változásokkal foglalkozunk a „normalizált” és a „választásos” életrajzok fogalmi meghatározásának segítségével. A holland serdülőkről és fiatalokról készült longitudinális és intergenerációs kutatás adatai alapján bemutatjuk azoknak a „részprojekteknek” a tipológiáját, amelyeket a fiatalok alakítanak ki a felnőttkor eléréséig vezető út folyamán, illetve akkor, amikor az élet új felfogását keresik. Szándékosan főleg azokra a fiatalokra koncentrálunk, akik esetében megfigyelhető a meghosszabbodott ifjúkor, valamint a tágabb értelemben vett kulturális elitre. Tudomásunk szerint mostanában kevés empirikus kutatás foglalkozik a meghosszabbodott ifjúkorral. Sok kutatás foglalkozik a hátrányos helyzetű és a „veszélyeztetett” fiatalokkal, ami nyilvánvalóan nagyon fontos terület, főleg az ifjúságpolitikában szükséges lépések szempontjából. Ugyanakkor ugyanolyan fontos a kulturális elit, az új irányt meghatározók tapasztalatait is megvizsgálni – ha másért nem, akkor azért, hogy többet megtudjunk a kockázatok és az életesélyek egyenlőtlen eloszlásáról a posztmodern társadalmakban. A kockázat valójában már nemcsak a kevésbé képzettek körében jelenik meg, hanem a kulturálisan privilegizált csoportoknál is megtalálható, habár ők más cselekvési stratégiákat dolgoznak ki (*Giddens* 1992). Tanulmányunkat eredményeink elméleti és empirikus jelentőségére vonatkozó megjegyzésekkel zárjuk, amelyek kijelölik azokat a kutatási területeket, amelyek további vizsgáldást igényelnek.

A FIATALOK ÉLETÚTJÁBAN BEKÖVETKEZETT VÁLTOZÁSOK

A jóléti társadalmak, a szekularizáció valamint a politikai, kulturális és szexuális liberalizáció, a nők emancipációja, de különösen a század második felében kialakult tömegoktatás megjelenésének hatására a közép- és nyugat-európai országokban a társadalom széles rétegeiben a fiatalokra egyre inkább jellemző a meghosszabbodott ifjúkor. Ez egy új átmeneti szakaszt hoz létre a serdülőkor és a felnőttkor között: a posztadoleszenciát, amelyről Keniston (1968) az elsők közt tett említést, amikor 30 évvel ezelőtt elemezte a politikai-kulturális ifjúsági elitet. Európában az ifjúságkutatók csak az 1980-as években kezdték felismerni a meghosszabbodott ifjúkort (*Zinnecker* 1986; *Baethge* 1989).

Bizonyos értelemben a posztadoleszencia vezet a fiatalkorból a felnőttkorba, és az életnek egy olyan területét foglalja magába, amely néhány évtizede még az emberek többsége számára a felnőttkor részét képezte. Korábban az embereknek csak nagyon kis százaléka élvezhette ennek az ifjúsági életszakasznak az előnyeit – nevezetesen a társadalom felső rétegéből származó férfiak. Gondoljunk azokra a fiatal férfiakra, akik a 19. század végén valamint a 20. század elején ráértek arra, hogy akár harmincéves koruk után is tanulmányokat folytassanak, és szakmailag továbbképezzék magukat. A tömegturizmus megjelenése előtt ez magába foglalta azt is, hogy ezek a fiatalok elutaztak az oktatásról, illetve szórakozásról híressé vált városokba, ahol a felső társadal-

mi réteg tagjai találkoztak egymással. A serdülőkor és a fiatal felnőttkor így meghosszabbodott a tehetős családok fiatal férfitagjai számára, akik ezáltal társadalmi és szexuális tapasztalatokra tettek szert, mielőtt a vállukra vették volna a valódi felnőtt szerepek terhét (a családalapítást és a gazdasági függetlenedést) saját munkájuk vagy családi örökség révén. Ezt a típusú fiatal férfit ismerhetjük meg többek között Henry James regényeiből. Történelmileg csak a férfiak életében létezik a meghosszabbodott ifjúkor, a nőknél nem; az ifjúság fogalma is a férfi tapasztalatokra épült egykoron.

Ma a meghosszabbodott ifjúkor egyaránt megtalálható a férfiaknál és a nőknél, a fiatalok kitolták a tanulás és a szakképzés határát, és nagy igényeket támasztanak a jövőbeni munkájuk és magánéletük iránt. A posztmaterialista életértékek – mint az önmegvalósítás és a kommunikáció – a kilenctől ötig tartó munkát nem teszik vonzóvá; a munkatapasztalat lehet utazási tapasztalat eredménye, illetve fordítva is, így a közés a magánszféra között húzóódó határ elmosódik. A saját vagy a másik nemhez fűződő személyes kapcsolatok a szoros és a semleges között mozognak. Az egyén élethelyzetének megfelelően a saját lakhelye és a szülei otthona között mozog; a szülői ház elhagyása ma már nem számít annyira végleges döntésnek, mint régen. Az ifjúsági kulturális stílusokat szelektíven a felnőttkorba is magukkal viszik – és az életkorhatárok eszerint változnak. Emellett a kiszámíthatatlan munkaerőpiac, valamint az egyetemi kurzusok, a munkaerőpiac követelményeire fittyet hányó, arra készítetnek sok fiatal – sokszor saját akaratuk ellenére –, hogy meghosszabbítsák az ifjúkort, és továbbra is ennek az életstílusnak megfelelően éljenek. A hosszantartó szakképzés nem feltétlenül eredményez megbízható, világosan körvonalazott, jól fizető munkát (Walther *et al.* 1998).

Lehetetlen meghatározni azt az életkort, amelynek betöltése után az egyén már nem tartozik a meghosszabbodott ifjúkor szakaszába, hanem felnőtté válik, mert az objektív körülmények és az élet szubjektív értelmezése individuális elemekkel keveredik, amelyeket többé már nem lehet elkülöníteni. Az életfelfogások, amelyeket korábban a társadalmi intézmények, pl. az egyház(ak), a családi hagyományok és szomszédsági kultúrák domináns értéknormái határoztak meg, mára individualizált felfogásokká váltak. A nem, amely korábban az életszakaszok egyik legfontosabb strukturáló tényezője volt, kezdi elveszíteni meghatározó szerepét.

„VÁLASZTÁSOS ÉLETRAJZ” ÉS „NORMALIZÁLT ÉLETRAJZ”

A meghosszabbodott ifjúkorban élő mai fiatalok által megvalósított új életfelfogások leírására a „választásos életrajz” kifejezést használjuk, melyet Beck (1992)² és mások vezettek be (vö. Fuchs 1983). A fogalmat a modern életéről és az individualizációról szóló tanulmányokban fejtették ki részletesen (vö. Chisholm *et al.* 1990; du Bois-Reymond *et al.* 1991; Furlong & Cartmel 1997; Wilkinson 1997).

² Az eredeti német nyelvű tanulmány 1986-ban jelent meg.

A „választásos életrajz” távolról sem csak a szabadságon és a saját döntéseken alapul, hanem a modern életre jellemző paradoxon határozza meg: habár a (nyugati) társadalmak több lehetőséget kínálnak a választásra, a modern (fiatal) emberek kénytelenek reflektálni a lehetséges választási lehetőségekre és igazolni döntéseiket. Frusztráló is lehet, amikor rájönnek arra, hogy mennyi lehetőségük van; talán nem érzik magukat felkészülve arra, hogy jó döntést hozzanak vagy talán szeretnének meghozni egy döntést, de erre nincs lehetőségük. Ez, a lehetőség és a szabadság valamint a legitimáció és a kényszer közötti feszültség jellemzi a „választásos életrajzot”.

Amíg a meghosszabbodott ifjúkor történelmi múltja a társadalom felső rétegénél keresendő és a férfiak életstílusához kötődött, addig az alsó középrétegek és a munkásosztály esetében az ifjúkorból a felnőttkorba való átmenetet más jellemezte: a korai felnőttkor. Egészen a század közepéig igen sok fiatal lány és fiú kezdett el dolgozni szakképzés nélkül vagy nagyon rövid ideig tartó szakképzés után. A rövid ifjúkor után a korai anyagi függetlenedés volt a családalapítás alapja. Az 1950-es évektől kezdődően a fiatal férfiak számára egyre inkább lehetővé vált, hogy saját munkájukból tartásuk elcsaladjukat, amely kiteljesítette a nemek közötti szerepmegosztást. Azok a fiatalok, akik manapság ebbe a csoportba tartoznak, a felső munkásosztály és a középosztály tagjainak leszármazottjai. Ők a nem-specifikus „normalizált életrajzot” választják, és meg is valósítják ennek fő elemeit (*Biggart & Furlong* 1996). Igaz, hogy magasabb fokú végzettségre és szakképesítésre tehetnek szert, mint a szüleik, nem is beszélve a nagyszüleikről, és ebből kifolyólag hosszabb ifjúkort élnek meg, de a „választásos életrajzot” élők esetében megfigyelhető meghosszabbodott ifjúkorral rendelkezőkkel ellentétben ők az életfelfogásuk alapján egy jól meghatározott szakmát és munkát keresnek már a korai életszakaszban, és stabil kapcsolatokat alakítanak ki, hogy családot tudjanak alapítani – vagy legalábbis erre törekszenek, főleg a lányok és a fiatal nők.

Az oktatási és kulturális mezőben lezajlott modernizációnak köszönhetően a kizárólag férfiakra jellemző meghosszabbodott ifjúkor és a hagyományos „normalizált életrajz” történelmi modellje felbomlik, és az ifjúkor új formái jelennek meg. A meghosszabbodott ifjúkor elveszti férfi jellegét és kétneművé kezd válni. A fiatal felnőtteket több alcsoportba lehet besorolni, amelyek a két történelmi modell között helyezkednek el. A fiatalok életfelfogása ugyanúgy tartalmazza a meghosszabbodott ifjúkorra jellemző elemeket, mint a hagyományos nem-specifikus életfelfogás még mindig érvényes aspektusát. Ez a történelmi, és ugyanakkor kortárs kettős meghatározottság az egyik oka annak, hogy a fiatal felnőttek ma olyan sokszínűek és mint társadalmi csoport gyakran fejtörést okoznak. További okot szolgáltat még az, hogy a fiatalok életkörülményei Európában részben standardizálódnak, miközben azonban regionális és országos szinten erősödnek a különbségek (*Chisholm et al.* 1995; *Walther* 1996). Ma már egyáltalán nem szokatlan, ha az ifjúkor nem-specifikus „normalizált életrajznak” indul és időközben nem nem-specifikus „választásos életrajzba” torkollik.

A fiatalok életútjában bekövetkezett változás egyaránt hatással van a státuszutak szerkezetére és tartalmára. Ha összehasonlítjuk az 1950-es és az 1960-as években élt fiatalok (a mai fiatalok szüleinek) életére jellemző státuszutakat az 1980-as és az 1990-

es évek fiataljainak életútjaival, akkor az életszakaszok közötti átmenetek sorrendiségében találunk változást. A státuszutak többé már nem lineárisak, hanem szinkronikusak és megfordíthatóak. A modern fiatalokra jellemző életszakaszok nem feltétlenül az iskola befejezése – szakképzettség megszerzése – eljegyzés – házasság – aktív szexuális élet sorrendben követik egymást; ehelyett a szexuális élet már akkor elkezdődhet, amíg még iskolába járnak és próbaházasság léphet az eljegyzés helyébe. Sőt, az is elképzelhető, hogy nem kerül sor házasságra, családalapításra, heteroszexuális életre, hanem ehelyett van, aki fiatal nőként tervezi a karrierjét, miközben a barátnőjével él együtt. Egy másik példa lehet, amikor a komoly kapcsolatot a házasság, majd a válás követi, amelyet azután vagy egy másik komoly kapcsolat vagy az egyedüllét követ. Ezáltal az ifjúkori élet új minőségű tapasztalatokat jelent, és lehetővé teszi az egyén számára, hogy megérezzék a lehetőséget és a nyitottságot. Ez az egyik aspektus, amelyre Beck és más modernizációval foglalkozó kutatók rámutatnak, amikor „kockázati életrajzról” beszélnek (Beck & Sopp 1997).

AZ ÉLET KEVEREDŐ TERÜLETEI

Amíg régen a tanulás, majd a munka egymásutániságáról beszélhettünk, addig ma a serdülők és a fiatal felnőttek számára ez a két terület egyre inkább kettős mezőként és kettős életként jelenik meg: egymást váltja a tanulás a munka mellett és a munka a tanulás mellett. Korábban sokan dolgoztak és csak néhányan folytattak tanulmányokat, de ma már az ifjúkor korai szakaszában keveredik a tanulás és a munka: legkésőbb 15 évesen a modern iskoláskorú gyerek már dolgozik, hogy kiegészítse a zsebpénzét. Függetlenül attól, hogy tanulnak-e középiskolában, szakmunkásképző iskolában vagy egyetemen, először mindannyian testközelből ismerik meg a munkaerőpiacot, ahol alkalmi munkát vállalnak szupermarketekben vagy gyorséttermekben, titkárnőként vagy pincérként.³ Később ismét visszatérnek a munkaerőpiacra, különböző kulturális és oktatási tőkével, és ismét szembekerülnek az oktatási kínálattal és a szakmai továbbképzés iránti követelményekkel (és emellett több munkával). A munkaerőpiacra való első „komoly belépéskor”, a tanulás és a részmunkaidős állás életszakasza során kialakult társas kapcsolatok és hálók olyan szerepet játszanak, amit nem szabad alábecsülni.⁴

³ Hollandiában az alkalmi munkások majdnem fele 15-24 éves, és a 15-19 évesek körében minden harmadik fiatalnak van munkája. Ugyanakkor a 25-29 évesek 20%-a, valamint a 30-34 évesek 15%-a képzésben vesz részt, gyakran a munkájuk mellett (CBS, 1995). Hollandiában egy átlagos diák havi 1179 guldenből él, ez az összeg három fő elemből tevődik össze: állami alaptámogatás (átlagosan 323 gulden), szülői támogatás (344 gulden) és a munkabér (273 gulden). (Elsevier diákokról szóló különkiadása, 1996. október 19.) Ezzel szemben egy híres DJ egy este több mint 3000 gulden is kereshet (Volkskrant, 1996. október 11.)

⁴ Kutatásunk negyedik hullámában hihetetlenül sok olyan fiatalot találtunk, akik személyes ismeretség vagy az ideiglenes munkájuk során szerzett kapcsolatok segítségével szereztek állást.

A munka és a tanulás keveredésének tendenciája összhangban van azzal a tendenciával, hogy a munka és a szabadidő is keveredik. A mai fiatal generáció számára ez a tendencia az egyre komplexebb életfelfogás egy újabb eleme. Először is a munkaidő és a szabadidő keveredése a magasabb kulturális, illetve szolgáltató foglalkozások esetén jellemző nagyobb mértékben, és ezért jelentősebb a meghosszabbodott ifjúkor esetén, mint azoknál, akik a „normalizált” életrajzot választják. Szubjektív és objektív szempontból is nagy a valószínűsége, hogy a két aspektus átfedi egymást az előbb említettek életében: a média területén kialakult új szakmák kevésbé függenek a helytől és arra készítetik az érintetteket, hogy az új attitűdöket alakítsanak ki a magán- és a szakmai élet közötti kapcsolatra vonatkozóan. A szakmai jövő érdekében tett aktív befektetések a szabadidő erre történő felhasználását jelentik anélkül, hogy az egyén felakarná áldozni a szórakozást.

Habár ezeket a tendenciákat először a felső középosztállynál mutatták ki, mára már általánosabbá váltak. Hollandiában például egy iskoláskorú gyermekek körében végzett reprezentatív kutatás kimutatta, hogy a fiatalok 22%-a, ezen belül a fiúk majdnem 30%-a szeretne a jövőben saját vállalkozást, és ez a trend 1984 óta csak erősödik (de Zwart & Warnaar 1995; Wilkinson 1997)⁵. Kétségtelen, hogy ennek az ambíciónak egyik lényeges motívuma az az elgondolás, mely szerint az egyén eldöntheti, hogy meddig dolgozik és meghatározhatja saját maga számára a munka és a szabadidő közötti egyensúlyt. A fiatalok és a fiatal felnőttek számára vonzóak azok a tevékenységek, amelyeket nem lehet egyértelműen a munka vagy a szabadidő kategóriájába besorolni. A saját vállalkozással azonban egyúttal a munkaerőpiacra is reagálnak, amely számos létező szakma számára elérhetetlen. Manapság a betöltetlen állásoknál egyre inkább fontosabbá válnak a fiatalok szükségletei által kialakított piaci rések munkahelyteremtő jellege.

Az új felfogást megjelenítő fiatalok arra töreksenek, hogy újradefiniálják a munka racionalizálásával és rugalmasságával kialakított kényszert, valamint az élethosszsiglani tanulás követelményeit; céljuk, hogy személyes életstílusukat átültessék a munkájukba. Másfelől előfordulhat, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok képtelenek kihasználni a modernizáció előnyeit és számukra a szabadidő és a munka területe elkülönül egymástól. Szabadidejükben szükségük van arra, hogy kompenzálják a rosszul fizetett, unalmas és gyakran bizonytalan munka okozta frusztrációt. Amennyiben a fogyasztói stílusok az egyéniség részei, akkor a fogyasztásból való kizárás közvetlen veszélyt jelent azoknak a fiataloknak, akik kizorolnak a fogyasztói piacról, ha elvesztik az állásukat és munkanélkülivé válnak.

⁵ Wilkinson (1997, 107) arról számol be, hogy a 20-34 éves fiatal, (még) nem nős angol dolgozók 37%-a saját céget szeretne alapítani a jövőben. A Der Spiegel (1997/17, 31) arról tudósít, hogy az amerikai fiatalok 62%-a arról álmodik, hogy saját maga főnöke legyen; 25-35 év közötti fiatalok 10%-a épp saját cégének alapításával foglalkozik.

AZ IFJÚSÁG, A SZÜLŐK ÉS A MUNKA PROJEKT

1988-ban Hollandiában elkezdtünk egy longitudinális intergenerációs kutatást a fiatalokról és szüleikről, hogy megvizsgáljuk, hogyan változott meg a felnőttkorba történő átmenet. Az iskola – szakképzés/munka – udvarlás/kapcsolatok közötti átmenetekre valamint a munka/karrier és családalapítás/gyermeknevelés összehangolására összpontosítottunk. A generációk közötti összehasonlítás alapján kifejlesztettük a (modernizált) „normalizált életrajz” és „választásos életrajz” koncepcióját, amelyeket empirikus úton vizsgáltunk (Peters 1995; Ravesloot 1995; du Bois-Reymond 1995; Peters & du Bois-Reymond 1996).

Kilenc év leforgása alatt fiúkkal, lányokkal és szüleikkel életútinterjúkat készítettünk. Az első három interjúsorozat 1988-ban, 1989-ben és 1992-ben készült a fiatalokkal, a szülőket 1989-ben és 1991-ben kérdeztük meg. A fiatalokkal készült negyedik interjúsorozatra 1996/1997-ben került sor⁶. A minta 120 leideni középiskolásból (és szüleikből) tevődött össze. 1988-ban, az első interjúk ideje alatt a fiatalok a középiskola végzős évfolyamában tanultak, szakmunkásképzőktől az egyetemi előkészítő osztályokig mindenféle iskolatípusban tanuló diákok szerepeltek a mintában⁷. Ekkor 15-19 évesek voltak. Különböző társadalmi osztályokból kerültek ki, amelyet szüleik iskolai végzettségével és foglalkozásával mértünk.

Az elemzések nyomán⁸ a fiatalok által követett többféle életpályavonalat több indikátor segítségével négy fő életpálya-csoportba osztottuk be. A már korábban említett két életút – az életszakaszok relatíve hagyományos sorrendiségét megtartó „normalizált életrajz” és a sokkal nagyobb felcserélhetőséget és komplexitást megengedő „választásos életrajz” – képezi a két fő csoportot, amelyek a mintánkban körülbelül

⁶ Az első hullámot követő interjúk során a kérdőívet a fiatalok megváltozott életfeltételeihez igazítottuk. Az évek során sikerült kapcsolatban maradnunk a legtöbb válaszadóval. Az utolsó hullámban 100 fiatalal készült interjú, akik még mindig részt vettek a kutatásban, és nagyon szívesen mesélték nekünk további életük történetét.

⁷ Mivel az etnikai hovatartozás nem volt a kiválasztás kritériuma, így az etnikai csoportok elosztását egyedül a résztvevők jelentkezése határozta meg. Így a minta hat nem holland származású diákot tartalmazott. Hollandiában a gyerekek/fiatalok 10%-a tartozik valamilyen etnikai kisebbséghez. Többségük az ország négy nagy városában él: Utrechtben, Hágában, Amszterdamban és Rotterdamban. A fő csoportok: Suriname-ból és a Holland-Antillákról (Hollandia korábbi gyarmatairól) bevándoroltak, törökök és marokkóiak. Ezeknek a gyerekeknek és fiataloknak sokkal kisebbek az esélyeik, mint a holland fiataloknak, az iskolázottságuk és iskolai eredményeik elmaradnak a holland fiatalokétól, és az ifjúsági munkanélküliség is jobban sújtja őket.

⁸ Minden interjút magnóra rögzítettünk, majd leírtunk, kivéve az utolsó hullámban, amikor részletes jegyzőkönyvet készítettünk. Az anyagot kódoltuk, majd számítógépre vittük az adatokat, hogy lehetőségünk legyen az erendően kvalitatív adatok kvantitatív értékelésére. Minden jegyzőkönyvet egy második kódoló is bekódolt, hogy garantáljuk a maximális kód-megbízhatóságot.

ugyanolyan súllyal jelennek meg⁹. Ezen életutak között nem találtunk nem-specifikus különbségeket, de társadalmi osztályok szerinti eltérést már igen. Egyértelmű kapcsolat mutatkozott a meghosszabbodott ifjúkor és a felső társadalmi rétegek között, valamint a „normalizált életrajz” és a középső és (főleg) alsó társadalmi rétegek között. Ezt az eredményt a szakmai ambíciókkal és lehetőségekkel lehet magyarázni: ahogy már jeleztük, a fiatalok számára meghosszabbodott a szakképzésre fordított idő, de ez különösen a felsőbb társadalmi rétegekben markáns jelenség. A meghosszabbodott ifjúkor tehát egy egyre inkább általánossá váló ifjúsági létforma, de ez nem jelenti azt, hogy a „normalizált” életrajz eltűnt volna (*du Bois-Reymond et al.* 1991).

A következő fejezetben részletezett esettanulmány azokból az interjúkból készült, amelyek készítésekor a fiatalok a huszas éveikben jártak. Az interjúk során olyan témák iránt érdeklődtünk, amelyek időközben a kockázati társadalomról és az individualizációról folyó elméleti vita eredményeként érdekessé váltak számunkra. A következő kulcskérdések foglalkoztattak bennünket: hogyan birkóznak meg a fiatalok az életük során tapasztalt bizonytalansággal és komplexitással, ahogy egyre idősebbek lesznek és azzal, hogy (összehasonlítva a korábbi évekkel) egyre több döntést hoztak és kell még meghozniuk? Hogyan élnek meg az oktatás, a munka és a magánéletük területén egyrészt a bizonytalanságokat és a kényszereket, másrészt pedig a lehetőségek sokaságát? Hogyan szervezik a fiatalok az oktatási/elhelyezkedési kötelezettségeket a szabadidő vonatkozásában? Ezek a szférák keverednek vagy továbbra is külön területek maradnak? Hogyan gondolkodnak a fiatalok a felnőttkorról?

Négy fiatal felnőtt életfelfogását kvalitatív módszerekkel elemezve be tudjuk mutatni, hogy mely részprojektek teszik ki a fiatalok (poszt)modern életszakaszait. Rész-projekten olyan értékek, elvárások és attitűdök összességét értjük, amelyek a jelent és a jövőt érintő életterületek felé irányulnak. Amint látni fogjuk, ezek a részprojektek időnként meggyőzően egymásba kapcsolódnak, időnként azonban éppen ellentmondanak egymásnak. Ez a keveredés jellemzi a (poszt)modern életstílusokat és életutakat.

Metodológiailag Strauss (1987) elveit követtük, összevetettük a fiataloktól kapott eredményeket a meghosszabbodott ifjúkorral és a választásos életrajzról alkotott elképzeléseinkkel. E folyamat alatt két elméleti fogalom – a modernizált ifjúkori életút valamint a meghosszabbodott átmeneti időszak – segítségével kialakítottuk a legfontosabb koncepciókat, amelyeket további esettanulmányok segítségével finomítottunk.

⁹ Két kicsi csoporttal találkoztunk: az egyik csoportba tartoznak azok a fiatalok, akik meghosszabbítják az ifjúkort, de utána gyorsan felnőnek, vagy legalábbis gyorsan fel akarnak nőni, és nem halogatják a felnőtté válást, a másik csoportba pedig az a néhány fiatal tartozik, akik azt gondolják magukról, hogy már felnőttek.

A FIATALKORI ÉLETRAJZOK RÉSZPROJEKTJEI

Azoknak a fiataloknak az életrajza során, akikre jellemző a meghosszabbodott ifjúkor, öt fő részprojektet lehet megemlíteni, melyeket ebben a részben fejtünk ki részletesen¹⁰. Ezek a következők: időnyerés – lehetőségek sokasága; az egyéniség fejlődésével kapcsolatos szakma; szakmai jövő, amely rugalmas; kapcsolatok, család és munka; később vagy soha nem válni felnőtté.

Ebben a cikkben két fiúra és két lányra koncentrálnak, Pietre és Klaasra valamint Lottére és Margára, akik mind igen komplex ifjúkori életszakaszt élnek meg. Először külön-külön jellemezzük a részprojekteket, majd megvizsgáljuk, hogy ezek a projektek hogyan kombinálódnak az életrajzokban.

AZ „IDŐNYERÉS – LEHETŐSÉGEK SOKASÁGA”

A szakképzés területén a fiatalok gyakran nem saját maguk választják azt a lehetőséget, amelyet az „időnyerés – lehetőségek sokasága” névvel illetünk. A fiatalok gyakran arra kényszerülnek, hogy egy bizonyos lehetőséget válasszanak, például egy szakképzési irányt, anélkül, hogy tudnák, milyen irányba is indulnak el. Azon fiatalok számára, akiknek világos elképzelésük van jövőbeli szakmájukat illetően, és akik már meg is tették az első lépéseket ennek megvalósulása érdekében azzal, hogy ennek megfelelően választották meg az iskolában tantárgyaikat, nem jelent gondot az, hogy választaniuk kell (különösen azokhoz képest vannak könnyebb helyzetben, akik úgy végzik el a középiskolát, hogy nincs konkrét elképzelésük arról, hogy tovább szeretnének-e tanulni vagy arról, hogy mit szeretnének tanulni). Azok a fiatalok azonban, akik szemben találják magukat „a választás dilemmájával”, úgy érzik, hogy a pályaválasztási tanácsadás nem igazán jelent segítséget ebben a kérdésben. Kutatási anyagunk azt sugallja, hogy a vacilláló fiatalok között a szakképzés és a szakma megválasztása részben nagyfokú reflexió eredménye, de átmeneti, sőt önkényes jelleget is ölt, amennyiben van lehetőség a döntés megváltoztatására. A jelenlegi oktatási rendszer nyilvánvalóan nem képes konkrét és átfogó képet festeni a fiatalok számára a szakképzésről és a munkaerőpiacról, a meglévő régi és az új szakmák által nyújtott kockázatról és lehetőségekről a régióban, az országban és különösen Európában¹¹.

Mivel Klaas nem tudta, hogy mit akar tanulni, illetve, hogy akar-e egyáltalán továbbtanulni, az iskolarendszert arra használta, hogy meghosszabbítsa az ifjúkort.

¹⁰ A jegyzőkönyvek elemzése és az elméleti fogalmak megalkotása folyamatban van. Mostanáig az esetek kb. 60%-át dolgoztuk fel.

¹¹ Egy nemrégiben készült kutatás szerint a holland iskolát érettséginek megfelelő bizonyítvánnyal elvégző diákok 11%-a nem szeretne azonnal egyetemen továbbtanulni. Öt éven belül majdnem 30%-os emelkedés tapasztalható (NRC *Handeisblad*, 1996. november 9.).

A középiskola felső évfolyamából átment az egyetemi előkészítőre, ezzel is nyert két évet. Most vállalkozásmenedzsmentet tanul, ám még nem döntötte el, hogy szeretne-e diplomázni. Piet szintén sokáig döntésképtelen volt, nem tudott választani a fizika és a teológia között. Végül a fizikát választotta, de rendkívül nehezen hozta meg a döntést, és még mindig nem hajlandó ezt végső döntésének tekinteni. Marga Piethez, Klaashoz és Lottéhoz hasonlóan minden nehézség nélkül befejezte az iskolát. Oroszt tanul és bár szereti és örül, hogy így döntött, azt mondja: „Remélem, nem fogom később azt gondolni, hogy van ennél sokkal jobb, és azt kellett volna választanom!”¹². Lotte nem nagyon tudta, hogy mihez kezdjen a középiskola elvégzése után: „Nem tudom, hogy hozhat egy 20-21 éves gyerek [sic!] egy életre szóló döntést”. Először Svájcba ment és a szállodaiparban dolgozott. Azután „valahogy elkezdett” vállalkozásmenedzsmentet tanulni. Bár még mindig nem biztos abban, hogy jól döntött, nem akarja magát stressznek kitenni.

„AZ EGYÉNISÉG FEJLŐDÉSÉVEL KAPCSOLATOS SZAKMA”

Ez a projekt nyilvánvalóan a meghosszabbodott ifjúkorra jellemző. Bár a „normalizált életrajz” felfogása is hangsúlyozza, hogy a munkának örömmel kell eltöltenie az embert, de nem tulajdonít akkora fontosságot a személyiség fejlődésének, mint ahogy Klaas és a hozzá hasonló fiatalok esetében tapasztaltuk. Az alapvető posztmaterális értékeket hangsúlyozzák, mint az individualizmus, a kommunikáció és a kulturális érdeklődés; a pénz ugyanakkor fontos, de nem játszik főszerepet: a munka célja, hogy fejlessze az egyéniséget és segítsen válaszokat találni a kérdésekre. A munkával kapcsolatosan ezek a tényezők dominálnak ezeknél a fiataloknál.

Klaas menedzser szeretne lenni, és vezető pozícióba szeretne kerülni egy nagy cégnél. Meggyőződése, hogy ennek előfeltétele a személyiség fejlesztése, és az egyéniség folyamatos kialakítása. Számára ez azt jelenti, hogy ismernie kell saját magát és azokat a társadalmi osztályokat, ahová ő nem tartozik; a vezető személyisége mindkét ismeretet megkívánja. Teljesíteni szeretné a katonai szolgálatot, mivel úgy gondolja, hogy így bővebb ismeretekre tehet szert az emberi természetről, és érettebb lesz. Tisztában van azzal, hogy évekig kell majd dolgoznia ahhoz, hogy az áhított vezetői pozícióra szert tehessen. A szakmában elsősorban olyan lehetőségeket keres, amelyek „segítik a saját fejlődésemet.” Ezalatt egyaránt érti a karrier valamint a személyiség fejlődésének lehetőségét. A pénz fontos, de a fejlődés sokkal fontosabb.

Klaas szándékosan csatlakozott a diákszövetséghez, nemcsak azért, mert az iskolai évek alatt sok szórakozást nyújtott, hanem azért is, mert a későbbiekben is fontos szerepet fog játszani: a tagok később segítik egymást a szakmában. Ráadásul itt sokat ta-

¹² Az „összetett életrajz” kontextusában Beck és Beck-Gernsheim (1993) „Planungsfalle”-ről (azaz a rossz tervezéssel okozott csapdáról) beszél (183).

nulhat a szervezetek hatalmi szerkezetéről, ezt a tapasztalatot később szintén tudja hasznosítani, és segíti személyisége további fejlődésében. Sok barátja van, és tudatosan választ olyan barátokat is, akik más társadalmi osztályból kerülnek ki, mint ő. A futballklubban találkozik alacsonyabb társadalmi rétegekből származó emberekkel is, és úgy gondolja, hogy ez szintén hasznos a fejlődése szempontjából; így megismerheti az emberiséget.

Piet a teológiát tartja fontosnak a személyisége fejlődése és a filozófiai érdeklődése szempontjából. Sok hobbija van, mint például a gitározás és az éneklés (zsoltárokat és popdalokat is szívesen énekel), versírás, színészkedés, az olasz nyelv tanulása, és vallásfilozófiáról szóló könyveket is szívesen olvas. Ugyanakkor fizikusként is szeretne úgy dolgozni, hogy munkája hozzájáruljon személyisége fejlődéséhez. A pénz nála sem a legfontosabb, de nem is a legkevésbé fontos. Szeretne saját, tágas és kellő luxussal berendezett lakást, és szeretne évente többször üdülni és utazni.

Marga úgy véli, hogy a szakmában a státusznak kevesebb a jelentősége, az a fontos, hogy a munkában örömet lelje, a munkahelyen jó hangulat legyen, és hogy a munka ne legyen unalmas. „Ha nem szeretem, amit csinálok, akkor nem tudom jól végezni a munkámat.” A monoton munka teljesen kizárt, a munka legyen izgalmas és változatos. Lotte számára a munka és a tanulás összeegyeztetése lenne az ideális. A csak tanulás nem az ő műfaja, mivel úgy gondolja, hogy a tanulás „eltávolít az élettől”. A munka számára társadalmi kapcsolatokat jelent, valamint a fontosság érzékeltését; ezzel szemben a tanulás elszigetelődés, amely elvágja őt az „igazi világtól”.

A „SZAKMAI JÖVŐ”, A RUGALMASSÁG

Az ezzel kapcsolatos állítások azt mutatják, hogy a meghosszabbodott ifjúkorban mennyire természetes, hogy a fiatalok hosszú távú befektetéseket tesznek a szakmai jövőjük érdekében. Olyan életstílus mellett döntöttek, amely nem kötött.

A „normalizált életrajzot” folytatók számára – ezen belül is különösen a lányok számára – a helyzet teljesen más: (sokkal) rövidebb szakmai képzésben vesznek részt, és a képzés ideje alatt már kialakítják elképzeléseiket a felnőtt státusról és a család-alapításról. Azoknak a fiataloknak, akik a meghosszabbodott ifjúkorban élnek, egyfelől világos elképzelésük van a képzés idejéről és a szakmához vezető útról, tudják, hogy ez az út hosszú, és már korán elkezdene készülni rá. Másfelől azonban az utat nyitva hagyják és rugalmasságra rendezkednek be: ha munkanélkülivé válnak, hajlandóak bármiféle munkát elvállalni, még monoton munkát is. A „normalizált életrajzot” követő emberekhez hasonlóan ők sem félnek a munkanélküliségtől (ők is optimisták és felkészülnek minden eshetőségre). Ez egyfelől realizmusukról ad tanúbizonyságot, hiszen az egyetemet végzettek közötti strukturális munkanélküliség új történelmi jelensége ellenére sokkal nagyobb esélyük van arra, hogy munkát találjanak, mint a kevésbé

képzett fiataloknak¹³. Másfelől a meghosszabbodott ifjúkorban tapasztalható rugalmasság egyfajta nemtörődömséget is mutat, amely származásukból adódik: tisztában vannak azzal, hogy a szülők anyagi és kulturális tőkéje mögöttük áll. A munkanélküliséget a tanulásra és az életre fordítható plusz időnek tekintik, és olyan időszaknak érzékelik, amikor folytathatják tanulmányaikat és fejlődhetnek.

A meghosszabbodott ifjúkorban élő fiatalok élet iránti attitűdje két pólus között mozog: „elég rugalmas vagyok ahhoz, hogy ha szükséges, alantas munkát is elvégezzek (de ne túl sokáig!), de milliomos is lehetek (még ha nem is rögtön)”. A fiatal nők körében az élet irányítására vonatkozó attitűd kevésbé intenzív: kevésbé magas pozíciók felé törnek, a karrier kevésbé fontos a számukra, a szakképzés és a szakma megválasztásánál pragmatikusabb döntéseket hoznak, és egészébe véve – mint ahogy már sok európai ifjúságkutatásban kimutatták – sokkal jobban megbirkóznak a család és a munka összeegyeztetéséből adódó problémával (*Chisholm et al.* 1995, *Wálther* 1996).

Klaas 30 éves korára szeretné elérni szakmai célkitűzéseit. Kialakított egy „életmodellt, amit 30-40 éves koromban szeretnék megvalósítani”. De már ebben a korai szakaszban, felnőtt életének elején is úgy véli, hogy talán nem minden fog úgy sikerülni, ahogy tervezi. Ez nem fogja őt lesújtani, mert először is, a szakma nem minden, másodszer pedig még mindig „befoghatok valamibe egyedül”, például elindíthatja saját kisvállalkozását, vagy taníthat vagy dolgozhat az államigazgatásban: „A munkát illetően rugalmas vagyok.” Még a munkanélküliséget sem zárja ki, természetesen ez sem fogja őt lesújtani. Akkor majd elindul egy másik irányba: „Bár munkanélküli-segélyen fogok élni, még mindig fejleszthetem magam,” azaz befektet szakmai és személyes jövőjébe.

Piet nyitva hagyja maga előtt azt a kérdést, hogy tényleg fizikus akar-e lenni; lehet, hogy teljesen mást fog csinálni az egyetem elvégzése után. Az biztos, hogy nem szeretne szűk látókörű fizikussá válni, aki minden munkanapot a számítógép előtt vagy a laboratóriumban tölt. Talán fizikatanár lesz Hollandiában vagy egy fejlődő országban, vagy egyetemi professzor. Vagy amellet, hogy fizikatanárként dolgozik, tanulni is fog (teológiát). Huszonhét éves koráig engedélyezi magának a tanulást. Nem tart attól, hogy munkanélkülivé válna. Munkanélküliség nem létezik, mindig van mit csinálni és tanulni. Ettől eltekintve nem bánja, ha alantas munkát kell végeznie. Arra is fel van készülve, hogy át kell magát képeznie és tanulnia kell. Megtenne mindent azért, hogy el tudja tartani magát és ne legyen senkinek a terhére, még az államnak se. A munka számára nem konkrét elképzelés: „Mindenkinek a saját elképzelései szerint kell ezt meghatározni.”

Marga szakmai elképzelését illetően nyitott: ha nem sikerül saját szakterületén elhelyezkednie, akkor egyszerűen valami mást fog csinálni. Semmi sem kizárt: dolgozna

¹³ Hollandia a legtöbb európai országhoz képest sokkal előnyösebb gazdasági helyzetben van az (ifjúsági) munkanélküliséget illetően. Az adatok szerint a 15-25 éves fiatalok körülbelül 9%-a regisztrált munkanélküli. Átlagosan kilenc hónap szükséges az iskolát befejezőknek ahhoz, hogy munkát találjanak.

kulturális attaséként, valamelyik minisztériumban, újságíróként, íróként, a Holland Kereskedelmi Kamaránál vagy valamelyik cégnél, amely üzleti kapcsolatban áll Oroszországgal. Saját vállalkozást is szeretne. Nem számít arra, hogy munkanélküli lesz, de ha így alakul, akkor elfogadna bármilyen állást, akár olyat is, ami nem vonzó, azért, hogy biztonságban kereshessen új állást. Talán mellékállásban telefonos is lenne és emellett valamilyen önkéntes munkát végezne. Vagy ha anyagi lehetőségei megengedik, akkor újabb szakmát tanulna.

Lotténak semmilyen elképzelése sincs a szakmai jövőjét illetően. Ha nem sikerül saját szakterületén elhelyezkednie, akkor más munkát vállalna el, talán nővérnek tanulna. „Egyáltalán nem érdekel, mit fogok dolgozni.” Számára nem fontos a karrier, nem akar sem főnök, sem titkárnő lenni, hanem valami a kettő között. Nem fél a munkanélküliségtől, és bármilyen munkára fel van készülve. A pénz nem fontos a számára, de „ha eljön az az idő, amikor rengeteget akarok keresni, nos, akkor egyszerűen hozzáfogok, nem igaz?”

„KAPCSOLATOK, CSALÁD ÉS MUNKA”: EGY NYITOTT JÖVŐ

Hollandiában – de más európai országokban is – a kapcsolatok és a családalapítás nem-specifikus. Azok a fiatal nők, akikre a „normalizált életrajz” a jellemző, állandó partnert szeretnének, és teljesen egyértelmű elképzelésük van a családalapításról és az anyaszerepről. Manapság kevés lány szeretne csak anya és háziasszony lenni; azok a nők, akikre nem jellemző a meghosszabbodott ifjúkor, sokkal könnyebben igazítják szakmai elfoglaltságaikat jövőbeli családi kötelezettségeikhez, mint azok a társaik, akiket a meghosszabbodott ifjúkor jellemez (*Blossfeld 1995; Peters & du Bois-Reymond 1996*). Amíg észrevehető, hogy azok a fiatal férfiak, akik a meghosszabbodott ifjúkorban élnek, készek elfogadni a kereset nélküli férj szerepét, ha szükséges¹¹, a normalizált életrajzot választó férfiak teljesen egyértelművé teszik, hogy teljes állásban akarnak dolgozni. Meglepően kevés empirikus tanulmány készült a fiatalok vágyairól, elképzeléseiről és problémáiról a szexuális életükkel kapcsolatosan. Kutatásunk alapján különbséget teszünk a „szexuális megvalósító” és a „szexet halasztó” fiatalok között, és azt állítjuk, hogy ezek a típusok megjelennek mind azok körében, akikre a meghosszabbodott ifjúkor, mind azok között, akikre a „normalizált életrajz” a jellemző, csak a kifejezésben van eltérés. A fiatalokkal készített interjúink tanúsága szerint – különösen a meghosszabbodott ifjúkorban – sokan felfüggesztik az aktív szexuális életet; vagy azért, mert túlságosan el vannak foglalva saját életükkel és tanulmányaikkal, vagy azért mert túl magasak az elvárásaik a partnert illetően.

Klaas jelenleg nem szándékozik tartós kapcsolatot kialakítani, nem tudná összeegyeztetni tanulmányaival: „nincs időm ilyesmire”. Ráadásul szeretné néhány évig ki-

¹¹ A holland statisztikai adatok kimutatják, hogy a fiatal apák nagyon kis hányada dolgozik félállásban, és sokkal kevésbé segítenek a házimunkában és a gyerekeknvelésben, mint tervezték (CBS, 1994).

élni magát, mielőtt elkötelezné magát. Harminc-egyven évesen szeretne megnősülni. De ezen a téren is nyitva szeretné hagyni a lehetőségeket a jövőre nézve: ha „kettőnk között többé már nem működik a dolog, akkor nevetünk egyet és különválunk.” Más szóval, nem megalapozott érzelmekkel lép a kapcsolatba, hanem úgy gondolkodik, hogy mindent meg lehet beszélni és el lehet rendezni. Felkészült arra, hogy később vállára vegye a családdal járó felelősséget, sőt még azt is el tudja képzelni, hogy ő marad otthon, ha a felesége így érhet el jó pozíciót a saját szakmájában. De először a saját karrierjét kell kiépíteni, hogy később, amikor a gyerekek kezdenek felnőni, vissza tudjon menni a szakmába.

Piet szintén túlságosan el van foglalva saját életével és fejlődésével ahhoz, hogy tartós kapcsolatot alakítson ki, legalábbis ezt mondja. Nincsenek még tapasztalatai a szexuális élet területén, és a tapasztalatszerzéshez „fejlődő” kapcsolatra vágyik, ellentétben az „unalmas, mindennapos kapcsolatokkal”. Később szeretne megházasodni vagy együtt élni valakivel, ami számára ugyanazt jelenti; elvből elutasítja a próbaházasságot. Huszonhét éves kora előtt szeretne tartós kapcsolatot kialakítani, akkor fogja befejezni a tanulmányait és elkezd dolgozni. Saját magának és jövődöbeli partnerének három évet szeretne adni arra, hogy megismerjék egymást, és 30-35 évesen összeházasodnának. Ha azonban korábban találkozik az ideális partnerrel, akkor az élete ennek megfelelően fog alakulni, és ez alapvetően bármikor bekövetkezhet. Pietnek a gyerekekről is konkrét elképzelései vannak: két közös gyereket szeretne, további kettőt pedig szeretne örökre fogadni (erre az idealizmusa motiválja). El tudja képzelni, hogy a feleségének olyan jó állása lesz, hogy ő marad otthon, amíg a gyerekek kicsik. Ugyanakkor a félállás mindkettőjük számára jobb megoldás lenne. Vagy felváltva dolgoznának teljes állásban. Talán esti iskolában is taníthatna pár évig, amíg a gyerekek még kicsik. Az biztos, hogy a gyerekeket nem akarja bölcsődébe adni.

Marga most költözött össze a barátjával, akivel évek óta ismerik egymást, bár mindketten úgy gondolták, hogy a kapcsolat nem fog így működni. De aztán azt mondták: „vágjunk bele, ha nem működik, majd meglátjuk, mi lesz.” Sok mindenben kritizálja a barátját: például nem mindig őszinte, időnként viszonyt kezd más lányokkal. De nem akar szakítani, felelősnek érzi magát érte, és fél az egyedüllétől. Reméli, hogy jelenlegi barátja lesz a párja egész életében. Ugyanakkor nincs azzal kibékülve, hogy a barátjának nem volt előtte barátnője; szerinte egy férfi legyen tapasztalt. Nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a dolgok rosszra fordulnak, de amíg minden működik... Nem gondolja úgy, hogy a házasság feltétlenül szükséges, hiszen csak pénzbe kerül. Szeretne egy gyereket (többet nem), de sokkal később. Ha egyszer gyereke lesz, akkor a gyerekevelés sokkal fontosabb lesz a számára, mint a karrier. A barátja ápolónak tanul. A későbbiekben a barátja fog valószínűleg kevesebbet keresni, és így ő marad majd otthon a gyerekekkel, amíg kicsi. De az a megoldás jobban tetszene neki, ha mindketten félállásban dolgoznának.

Lotténak jelenleg nincsen állandó barátja, azon gondolkodik, hogy a régi barátjával ismét feleleveníti a kapcsolatát, az életét jelenleg a tanulás tölti ki. Úgy gondolja,

hogy a szexuális élet igazából a tartós kapcsolat része, de ez az alkalmi kapcsolatoknál is megengedett. Az a fontos, hogy ne tegyen olyat, amit később esetleg megbánna. A családalapításról még nincs konkrét elképzelése, majd talán később, „amikor már lenyugodtam”. Úgy véli, hogy a dolgok egyszer majd valahogy saját maguktól rendeződnek. Ha egyszer gyereke lesz, akkor nem dolgozik majd addig, amíg a gyerekek legalább hétévesek nem lesznek, és utána is legfeljebb csak félállásban helyezkedik el. Semmi esetre sem vállalná tudatosan, hogy gyerekeit egyedül nevelje¹⁵.

A „FELNŐTTÉ VÁLÁS”: EGY KICSIT, KÉSŐBB, SOHA

A „normalizált életrajz” életfelfogásának egyik jellemzője, hogy hamarabb akarnak felnőni, mint azok, akikre a meghosszabbodott ifjúkor a jellemző, és hamarabb is nőnek fel. Orientációs irányelvük a felnőttkor két hagyományos pillérére alapul: az anyagi függetlenségre és a családalapításra. A meghosszabbodott ifjúkorban élők számára azonban gyanús az egész felnőttkor: az emberek elveszítik játékoságukat és komollyá, unalmassá és felelőssé válnak. Ezek a tulajdonságok negatívak. A fiatalság azt jelenti, hogy következtelenül és játékosan viselkednek, nyughatatlanok, minden kötelezettség nélkül. Ebben a felfogásban a felnőttkor és az ifjúkor egymással szemben állnak. Ugyanakkor léteznek teljesen eltérő értelmezések is, amelyek azt mutatják, hogy nem csak az ifjúkor értelmezése lesz egyre homályosabb, hanem a felnőttkoré is: az, hogy valaki felnőttnek mondhatja magát, a helyzettől függ és visszafordítható – valaki időnként felnőtt, máskor pedig nem. A szüleik felnőttek, az biztos, és ahhoz a generációhoz tartoznak, amelyben az apa sokat és rendszeresen dolgozik vagy dolgozott, ezt tette egész életében. Ha van valami, amit a meghosszabbodott ifjúkorban élők semmiképp nem akarnak, akkor az a „semmi más, csak a munka”: amikor egészen 65 éves korukig dolgoznak, amikor viszont már „öregék és kifacsartak”. Már most, mielőtt még elkezdtek volna igazán dolgozni, kevert modellben gondolkodnak, ahol a munka és a szabadidő hasznosan kiegészíti egymást – és a szabadidőről biztosan nem akarnak lemondani¹⁶. Már előre látják jövőbeli „fiatal nyugdíjas” helyzetüket, amely sokkal vonzóbbnak tűnik a számukra, mint a „valódi” felnőtt élet, mivel az utóbbi melléközöngéje az a tény, hogy többé már nem fiatalok. Hogyha azon gondolkodnak, hogy milyen törekeny a „generációk közötti szerződés”, akkor ők elsősorban a „meghosszabbodott ifjúkorra” gondolnak.

¹⁵ Hat-hét 20-40 éves holland nőből legalább egyet kétségek gyötörnek legalább egy évvel azelőtt, hogy gyermekvállalás mellett döntene. A „kétkedő” nők többsége számára a döntéshozatal időszak a nehéz. Ez az időszak átlagosan 3 és fél évig tart és konfliktusokkal jár a partnerkapcsolatokban.

¹⁶ Hollandiában a fiatal nők 38%-a heti 20-30 óránál nem akar többet dolgozni, ez az arány a fiatal férfiaknál 12%. Nem tudunk külön adatot idézni azokra a fiatalokra, akik esetében meghosszabbodott ifjúkorról beszélhetünk, valamint azokra, akikre a normalizált életrajz a jellemző; a kutatás 12-24 évesekre vonatkozik (Becker & Merens 1994, 101).

Klaas úgy gondolkodik arról, hogy egész életében dolgoznia kell, hogy „ez nem az én műfajom”. Körülbelül 50 évesen szeretne elkezdni utazgatni – Amerikába, Mexikóba – „mindegy hova, csak világot lássak.” „Ki nem bírnam, ha mindig dolgoznom kellene.” Pietet azonban egyáltalán nem aggasztja az a tény, hogy egész életében dolgozzon. Csak politikai vagy etikai elvek készíthetnek arra, hogy hamarabb nyugdíjba menjen: „ha a fiataloknak ezzel esélyt adhatok”. Amikor ápolóként idős emberekkel dolgozik, akkor sokkal inkább fiatalnak érzi magát. De amikor lakhelyén diákként magára néz, úgy érzi, hogy már „elégé felnőtt”. Számára felnőttnek lenni azt is jelenti, hogy képes felelősen viselkedni. Úgy gondolja, hogy még nem elég „nyugodt” és nem elég „kiegyensúlyozott” ahhoz, hogy felnőtt legyen. Valaki akkor igazán felnőtt, amikor a gyereke középiskolába kezd járni, és „amikor a halántékom őszi kezd problémáim támadnak a jelzővel”. A megkövesedés és az unalom aggasztja a felnőttkorral kapcsolatosan. Az viszont tagadhatatlan, hogy nagyon várja már az állandó partneri kapcsolatot és a családi életet. De mindent a maga idejében...

Marga számára a kilenctől ötig tartó munkaidő 65 éves koráig elviselhetetlen lenne. Inkább három napot teljes állásban szeretne dolgozni, kettőt pedig félállásban, „egyébként az embernek nem marad ideje saját magára”. A másik gondolat, amit szintén nem tud elviselni az, hogy otthon maradjon háziasszonyként vagy anyaként, mint a nővére. Marga „idősebb fiatalnak” tekinti saját magát. Azt mondja, hogy átélt egy időszakot, amikor sokkal inkább felnőtt volt. „Nem hiszem, hogy valaha is felnővök olyan értelemben, ahogyan azt a felnőttekre használják. Játékos típus vagyok, és az is akarok maradni, nem akarok unalmas vén szatyor lenni...” Számára a felnőttkornak van bizonyos negatív kicsengése: „teljes mértékben megállapodott”. Ő maga tele van ellentmondásokkal és még nem találta meg a belső egyensúlyt. Ha továbbra sem oldja fel ezeket az ellentmondásokat, valószínűleg sosem fog felnőni...

Lotte jelenleg fiatalnak érzi magát. Számára valaki 30 év körül válik felnőtté. „Az emberek akkor már tudják, mit akarnak.” De a felnőttkort nem lehet mindig az életkor alapján behatárolni: valaki lehet felnőtt a terveiben és a társadalmi helyzetében „és ettől eltekintve mindenki az, ami”. „Egyáltalán nem érzem magam felnőttnek, még nem nyugodtam le elégé.” Amit a felnőttkorral és a felnőtté válással kapcsolatban kimerítőnek talál: „Minél idősebb vagy, annál többet kell gondolnod a jövődre.” „Még olyan sok mindent szeretnék kipróbálni. 65 évesen nem szeretném azt mondani, hogy a fenébe, ezt elmulasztottam... nem akarom még elkötelezni magam...”

Ha megnézzük, hogy az egyes részprojektek hogyan illeszkednek egymáshoz az egyén szintjén, akkor összefüggéseket és ellentmondásokat is találunk: Klaas számára feszültséget jelent, hogy a személyi fejlődésével és karrierjével kapcsolatban magas ambíciókat táplál, másfelől azonban a jövőt nyitva akarja hagyni a lehetőségek előtt, nehogy korlátozza az előbb említett vágyai beteljesülését. Ezt a feszültséget úgy oldja fel, hogy nyitott jövőt tervez. Így egy olyan egyéniséget alakít ki, amely a belső kontrollra összpontosít, vegyítve az eshetőség modern tudatosságával. Érdekes módon ő, akire a meghosszabbodott ifjúkor a jellemző, rövid felnőttkort „tervez” magának:

50 éves korára már túl szeretne lépni a felnőttkoron, és teljes szabadságban akar élni (más szóval mentesülve a tervezés alól).

Piet azzal oldja fel a feszültséget a két ellentétes tehetség/szakma között, hogy egy olyan életfelfogást alakít ki, amelyben kettős szakmai-személyes identitás létezik, ahol a szabadidő és a munka közötti határvonalat szándékosan figyelmen kívül hagyja. Úgy véli, hogy csakis így tudja kielégíteni a (meglehetősen) magas szellemi és emocionális ambícióit maga és mások iránt.

Mindkét fiúban közös, hogy képesek kialakítani saját választásos életrajzukat, annak ellenére, hogy megtartják nyitottságát, a két lány ugyanakkor kevésbé magabiztos ebben a tekintetben, ami a női életrajzra jellemző „kettősséget” bizonyítja, ami még most, ebben a modern változatában is magán viseli a hagyományos női szerepek és meghatározottság terhét: Marga a kényszerű választásból és így az esetleges rossz döntésből adódó feszültséget azzal oldja fel, hogy elfogadja a rugalmasságot. Bármilyen munkát elvállalna; a státusz és a pénz nem olyan fontos, mint a kapcsolatok és a kommunikáció területén szerzett megelégedettség¹⁷. A magánéletében is rugalmas, vegyíti a „modern” igényeket a „hagyományos” elvárásokkal és szorongásokkal. Úgy tűnik, ez a fajta életrajz nagyobb feszültséget okoz a nőknek, mint a férfiaknak. Margához hasonlóan Lotte is a rugalmassággal oldja fel a „választási lehetőségek problémájából” adódó feszültséget, de Margához képest sokkal kevésbé érzi azt, hogy saját maga irányítaná az életrajzát. A várakozás stratégiáját alkalmazza. Szintén nem sokat törődik a karrierrel, ugyanakkor optimistán úgy gondolja, hogy ha szeretne, akkor tudna karriert építeni.

Végül: a meghosszabbodott ifjúkorban élő összes fiatal kétértelműen értelmezi a felnőttkort. A felnőtt lét unalom, rutinmunka és felelősség. Mivel ezek a tulajdonságok a fiatalok számára (legalábbis a meghosszabbodott ifjúkorban) nem vonzóak, így a felnőttkort is csak egy életszakasznak tekintik, amely így aztán nem is kötelező.

KÖVETKEZTETÉSEK: A KUTATÁS JELENTŐSÉGE

A bemutatásra került elméleti fogalmak és empirikus eredmények nagy részének más európai országokban megtaláljuk a megfelelőjét: a fiatalok életrajzának modernizációja európai jelenség, és majdnem egy évtizeddel a kommunista hatalmak bukása után nem csak a nyugat-európai országokra jellemző. Azt is világosan kell látni azonban, hogy Európán belül hatalmas különbségek találhatók a fiatalok életkörülményeiben (CYRCE 1995, 1998). Még gyerekcipőben jár egy olyan ifjúságkutatás, amely ezekkel a hasonlóságokkal és különbségekkel foglalkozik európai szinten. Az európai ifjúságkutatás tipológiáját követve, amelyik különbséget tesz az additív típus és az integrált típus között (Hübner-Funk & du Bois-Reymond 1995), még mindig messze vagyunk attól, hogy szisztematikus összehasonlító európai ifjúságkutatásról beszéljünk.

¹⁷ Az eredmény egybecseng a korábban említett ifjúságkutatás adataival.

Véleményünk szerint és jelen cikk keretei között számos lényeges téma van, amelyek további tanulmányozást és tisztázást igényelnének. A következőkre szeretnénk felhívni a figyelmet.

Először is, nekünk mint európai ifjúságkutatóknak értelmeznünk kellene az európai fiatalok körében tapasztalt életfelfogásokat. A nem-specifikus, ugyanakkor azonban modernizált „normalizált életrajz” valamint a nemtől sokkal kevésbé függő „választásos életrajz” vajon érvényes és alkalmazható más országokban és kultúrákban is? Ha igen, akkor melyek a nemzeti kulturális jegyek? Említettem, hogy véleményem szerint a tanulás és a munka szférája egyre inkább összemosisodik a szabadidős tevékenységekkel a kulturális elithez tartozó fiatalok életében. Érdekes lenne megvizsgálni – különösen, ha szem előtt tartjuk az élethossziglani tanulást valamint a munkaerőpiac növekvő „rugalmasságát” –, hogy ez a tendencia vajon általánossá válik-e vagy pedig továbbra is csak a fiatalok bizonyos csoportjaira korlátozódik.

Másodszor, nekünk mint európai ifjúságkutatóknak ki kell dolgoznunk (és ezt meg is tesszük) a fiataloknál jelentkező kockázatok és esélyek elméletét, különösen a kettő közötti kapcsolatra koncentrálni. Rámutattam, hogy a fiatalok – még azok is, akik kedvező helyzetben vannak – számolnak azzal, hogy a dolgok rosszabbra fordulhatnak, különösen a munkanélküliség és munkavállalás esetében. Ugyanakkor az is teljesen egyértelmű, hogy a kockázatok és az esélyek nagyon egyenlőtlenül oszlanak meg az európai társadalmakban. Más európai országokhoz képest például a holland állam – annak ellenére, hogy ma már nem olyan jóléti állam, mint régebben volt – bőkezűen segít a fiataloknak abban, hogy számolni tudjanak a kockázatokkal, valamint kompenzációs ifjúságpolitikával segíti a hátrányos helyzetű fiatalokat. Különösen érdekesnek találtuk, hogy a pályaválasztási tanácsadás nem felel meg azok igényeinek, akik nem tudnak dönteni abban, hogy milyen tanulási/szakmai irányt válasszanak. A pedagógusoknak és az ifjúságkutatóknak össze kell dugni a fejüket, hogy modernizálják a pályaválasztási tanácsadást figyelembe véve az élethossziglani tanulást, a változó munkaerőpiacot és a fiatalok új életfelfogását.

Végül pedig az egyik legzavaróbb és ugyanakkor kulturális szempontból nagyon érdekes kérdés az, hogy a fiatalok miért nem szeretik a felnőttkort. Zavaró, mert ez a generációk közötti kapcsolat problematikuságát sejteti, érdekes, mert az életrajzok és életfelfogások új meghatározásaira mutat rá. Ha a felnőttkor elveszti vonzerejét a fiatalok számára – akkor mit jelent ez számunkra, felnőtt tanárok, szülők, munkáltatók, politikusok számára? Ez a bizalmatlanság széles körben elterjedt vagy csak a fiatalok bizonyos csoportjaira korlátozódik – és akkor mely csoportokra? Ezen a téren szintén összefüggés mutatkozik a már oly sokszor emlegetett élethossziglani tanulással, mivel az élethossziglani tanulás bizonyos értelemben ugyanolyan nyitott, mint a fiatalok életfelfogása. Olyan tanulást jelent, amelynek megvalósulása nem feltétlenül kötődik olyan intézményekhez, amelyeket felnőttek dominálnak, amelyek egyértelmű tanítási és tanulási célokat határoznak meg az előre meghatározott életrajzokra és

szocializációs kontextusokra. Az élethossziglani tanulás nyitott és áthatja a teljes életpályát – ismeretlen eredményekkel...

„Még olyan sok mindent szeretnék kipróbálni, nem akarom még elkötelezni magam.” – ez az egyszerre irányadó és pragmatikus állítás jellemzi sok mai európai fiatal mentalitását.

Fordította: Dudik A. Éva

HIVATKOZÁSOK

1. BAETHGE, M. (1989) Jugend-Postadoleszenz in der nachindustriellen Gesellschaft (A meghosszabbodott ifjúkor a posztindusztriális társadalmakban), In M. MARKEFKA & R. NAVE-HERZ (szerk.) *Handbuch der Familien- und Jugendforschung, Band 2: Jugendforschung* (Neuwied/Frankfurt, Luchterhand).
2. BECK, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity (A kockázati társadalom: egy új modernitás felé)* (London, Sage).
3. BECK, U. & BECK-GERNSHEIM, E. (1993) Nicht Autonomie, sondern Bastelbiographie (Nem autonómia, hanem brikolázséletrajz). *Zeitschrift für Soziologie*, 22, 178-187.
4. BECK, U. & SOPP, P. (Hrsg.) (1997) *Individualisierung und Integration (Individualizáció és integráció)* (Opladen, Leske and Budrich).
5. BECKER, M. & MERENS, J.G.F. (1994) *Rapportage Jeugd (Jelentés az ifjúságról)* (Rijswijk, Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA).
6. BIGGART, A. & FURLONG, A. (1996) Educating „discouraged workers”: cultural diversity in the upper secondary school (Az „elbátortalanított dolgozók” oktatása: kulturális sokszínűség a középiskola felsőbb osztályaiban), *British Journal of Sociology of Education*, 17, 253-266.
7. BLOSSFELD, H. P. (szerk.) (1995) *The New Role of Women: Family Formations in Modern Societies (A nők új szerepe: család típusok a modern társadalmakban)* (Boulder, CO, Westview Press).
8. DU BOIS-REYMOND, M. (1995) The role of parents in the transition period of young people (A szülők szerepe a fiatalok felnőtté válásában), in DU BOIS-REYMOND, M., K. DIEKSTRA, K. HURRELMANN & E. PETERS (szerk.), *Childhood and Youth in Germany and The Netherland: Transitions and Coping Strategies of Adolescents (Gyermek- és ifjúkor Németországban és Hollandiában: a fiatalok felnőtté válási stratégiái)* (Berlin, de Gruyter).
9. DU BOIS-REYMOND, M., VAN ROOIJEN, E. & GUIT, H. (1991) Life perspectives of adolescents: a study from The Netherlands (A fiatalok élet-perspektívái, tanulmány Hollandiából), In W. HEINZ (szerk.) *Life Course and Social Change: Comparative Studies in Labour Market and Social Policy, Volume II (Életút és*

- társadalmi változás: összehasonlító tanulmányok a munkaerőpiac és a szociálpolitika témaköréből, II. kötet) (Weinheim, Deutscher Studien Verlag).
10. CBS (1994) *Relatie- en Gezinsvorming in de Jaren Negentig (Családok a kilencvenes években)* (Voorburg/Heerlen, Centraal Bureau voor de Statistiek).
 11. CBS (1995) *Werken en Lerén in Nederland (Munka és tanulás Hollandiában)* (Voorburg, Centraal Bureau voor de Statistiek).
 12. CHISHOLM, L., BÜCHNER, P., KRÜGER, H-H. & DU BOIS-REYMOND, M. (szerk.) (1995) *Growing up in Europe: Contemporary Horizons in Childhood and Youth Studies (Felnőtté válás Európában: tanulmányok a gyermek- és ifjúságkutatás mai témáiból)* (Berlin, de Gruyter).
 13. CHISHOLM, L., BÜCHNER, P., KRÜGER, H-H. & BROWN P. (1990) *Childhood and youth in the United Kingdom and West Germany: an introduction (Gyermek- és ifjúkor az Egyesült Királyságban és a Német Szövetségi Köztársaságban)*, In L. CHISHOLM, P. BÜCHNER, H-H. KRÜGER & P. BROWN (szerk.), *Childhood, Youth and Social Change: A Comparative Perspective (Gyermekkor, ifjúkor és a társadalmi változás: összehasonlító elemzés)* (London, Falmer).
 14. CYRCE (1995) *European Yearbook of Youth Policy and Youth Research, Volume 1: The Puzzle of Integration (Az ifjúságpolitika és az ifjúságkutatás európai évkönyve, 1. kötet: Az integráció rejtélye)* (Berlin, de Gruyter).
 15. CYRCE (1998) *European Yearbook of Youth Policy and Youth Research, Volume 2: Trends and Challenges (Az ifjúságpolitika és az ifjúságkutatás európai évkönyve, 2. kötet: Trendek és kihívások)* (Berlin, de Gruyter).
 16. FUCHS, W. (1983) *Jugendliche Statuspassage oder individualisierte Jugendbiographie? (Ifjúkor: átmenet vagy individualizált ifjúkori életrajz?) Soziale Welt, 34, 341-371.*
 17. FURLONG, A. & CARTMEL, F. (1997) *Young People and Social Change: Individualization and Risk in Late Modernity (Fiatalok és a társadalmi változás: individualizáció és kockázat a késő modernitásban)* (Buckingham, Open University Press).
 18. GIDDENS, A. (1990) *The Consequences of Modernity (A modernitás következményei)* (Stanford, CA, Stanford University Press).
 19. GIDDENS, A. (1992) *Modernity and Self-identity (Modernitás és identitás)* (Cambridge, Polity Press).
 20. HÜBNER-FUNK, S. & DU BOIS-REYMOND, M. (1995) *Youth research in a changing Europe (Ifjúságkutatás a változó Európában)*, in CYRCE (szerk.) *European Yearbook of Youth Policy and Youth Research, Volume 1: The Puzzle of Integration* (Berlin, de Gruyter).
 21. KENISTON, K. (1968) *Young Radicals: Notes on Committed Youth (A fiatal radikálisok: megjegyzések az elkötelezett fiatalokról)* (New York, Harcourt Brace).

22. VAN LUIJN, H. (1996) *Het Vrouwelijk Dilemma: besluitvorming van vrouwen met een ambivalente kinderwens (A nők dilemmája: hogyan tétováznak a nők a gyermekvállalás területén)* (Leiden, DSWO Press).
23. PETERS, E. (1995) Modernisation of the youth phase: educational, professional and family careers of Dutch youth in the nineties (Az ifjúsági életszakasz modernizációja: a holland fiatalok oktatási, szakmai és családi karrierjei a kilencvenes években), in M. DU BOIS-REYMOND, R. DIEKSTRA, K. HURRELMANN & F. PETERS (szerk.), *Childhood and Youth in Germany and the Netherlands: Transitions and Coping Strategies* (Berlin, de Gruyter).
24. PETERS, E. & DU BOIS-REYMOND, M. (1996) *Zwischen Anpassung und Widerstand: junge Frauen im Modernisierungsprozess: Nachrichten aus den Niederlanden (Az alkalmazkodás és az ellenállás között: fiatal nők a modernizációban: hírek Hollandiából)*, In A WALTHER (szerk.) *Junge Erwachsene in Europa: Jenseits der Normalbiographie?* (Opladen, Leske & Budrich).
25. RAVESLOOT, J. H. (1995) *Courtship and sexuality in the youth phase (Udvarlás és szexualitás az ifjúkorban)*, In M. DU BOIS-REYMOND, R. Diekstra, K. HURRELMANN & F. PETERS (szerk.) *Childhood and Youth in Germany and the Netherlands: Transitions and Coping Strategies of Adolescents* (Berlin, de Gruyter).
26. STRAUSS, A. L. (1987) *Qualitative Analysis for Social Scientists (Kvalitatív elemzés a társadalomtudományokban)* (Cambridge, Cambridge University Press).
27. WALTHER, A. (szerk.) (1996) *Junge Erwachsene in Europa: jenseits der Normalbiographie? (Fiatal felnőttek Európában: túl a normalizált életrajon?)* (Opladen, Leske & Budrich).
28. WALTHER, A., STAUBER, B., BOLAY, E., DU BOIS-REYMOND, M., MORCH, S. & PAIS, J. (1998) *Young adults in Europe – new trajectories between youth and adulthood: an intercultural outline of the European Research Network, EGRIS (A fiatal felnőttek Európában – új utak az ifjúkor és felnőttkor között: az Európai Kutatói Hálózat, EGRIS, interkulturális bemutatása)*, In CYRCE (szerk.) *European Yearbook on Youth Policy and Research, Volume 2* (Berlin, de Gruyter).
29. WILKINSON, H. (1997) *Kinder der Freiheit*, In U. BECK (Hrsg.), *Kinder der Freiheit (A szabadság gyermekei)* (Frankfurt, Suhrkamp).
30. ZINNECKER, J. (1992) *Jugend im Raum Gesellschaftlicher Klasse: neue Überlegungen zu einem alten Thema*, In W. HEITMEYER (szerk.) *Interdisziplinäre Jugendforschung: Fragestellungen, Problemlagen, Neuorientierungen* (Weiruheim, Juventa), magyarul: „A fiatalok a társadalmi osztályok terében (Új gondolatok egy régi témához)”, In GÁBOR K. (szerk.) (1992) *Civilizációs korszakváltás és ifjúság* (Szeged)
31. DE ZWART, R. & WARNAAR, M. (1995) *Nationaal Scholierenonderzoek 1994 (Országos jelentés a tanulókról)* (Hága, Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting).